
КОНЦЕПЦІЯ

удосконалення моделі суду присяжних в Україні

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають при функціонуванні суду присяжних.

Предмет дослідження – моделі суду присяжних іноземних держав та України.

Мета дослідження – теоретико-правовий аналіз моделей суду присяжних в іноземних державах, існуючої моделі суду присяжних в Україні із подальшим визначенням напрямів її трансформації й оптимізації.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати чинне судоустрійне і процесуальне законодавство з погляду належного та ефективного функціонування суду присяжних в Україні;
- 2) провести моніторинг практики зарубіжних держав щодо побудови суду присяжних;
- 3) сформулювати пропозиції щодо реформування та оптимізації існуючої моделі суду присяжних в Україні.

Нормативно-правове регулювання суду присяжних в Україні

- Конституція України (стаття 124): народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних;
- Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (статті 63–68 Глави 3 Розділу III): статус, вимоги до присяжного, процедура затвердження списків присяжних, обов'язки, строк повноважень, підстави і порядок увільнення від виконання обов'язків, залучення присяжних до виконання обов'язків у суді, гарантії прав присяжних.

Присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя (*частина перша статті 63 Закону*).

Обов'язки присяжного (*частина друга статті 63 Закону*):

- справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;
- дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності судді;
- виявляти повагу до учасників процесу;
- не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання;
- виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції.

Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом (*стаття 65 Закону*).

Не включаються до списків присяжних громадяни:

- визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;
- які мають незняту чи непогашену судимість;
- народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;
- особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;
- громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- особи, які не володіють державною мовою.

Особа, включена до списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливляють її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності.

Присяжні в кримінальному процесі

Частиною третьою статті 31 КПК України встановлено, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд.

В умовах воєнного стану згідно з частиною десятою статті 615 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження в суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною (01.05.2022 р.) було визначено склад суду за участю присяжних.

Провадження в суді присяжних

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки (*стаття 385 КПК України*).

Присяжні в цивільному процесі

У випадках, установлених Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України), цивільні справи в судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді (*частина друга статті 34 ЦПК України*).

Розгляд цивільних справ за участю присяжних проводиться судом у порядку окремого провадження у складі одного судді і двох присяжних у справах про:

усиновлення;

обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;

визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;

надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;

примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу.

Законотворча діяльність Верховної Ради України щодо удосконалення інституту присяжних

Зареєстровані законопроекти за всі сесії ІХ скликання (станом на 01.04.2024 р.)

Номер, дата реєстрації законопроекту	Урядовий законопроект	Мета законопроекту	Статус
2709 від 02.01.2020	+	удосконалення порядку формування списку присяжних	знято з розгляду
2710 від 02.01.2020	+	забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя	знято з розгляду
4191 від 05.10.2020	+	удосконалення порядку залучення громадян України до участі у здійсненні правосуддя та формування списку присяжних	опрацьовується в комітеті
2709-1 від 16.01.2020	-	удосконалення порядку формування списку присяжних	опрацьовується в комітеті
2710-1 від 16.01.2020	-	забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя	опрацьовується в комітеті
3843 від 14.07.2020	-	пропонує цілісний окремий закон про суд присяжних	опрацьовується в комітеті
3844 від 14.07.2020	-	внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку із прийняттям окремого закону про суд присяжних	опрацьовується в комітеті
3845 від 14.07.2020	-	приведення у відповідність законодавства, у випадку ухвалення окремого закону про суд присяжних	опрацьовується в комітеті
3924 від 22.07.2020	-	законодавче врегулювання трудових відносин присяжних суду	опрацьовується в комітеті
4190 від 05.10.2020	+	забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя	опрацьовується в комітеті
4191 від 05.10.2020	+	удосконалення порядку залучення громадян України до участі у здійсненні правосуддя та формування списку присяжних	опрацьовується в комітеті
4192 від 05.10.2020	+	забезпечення участі громадян України у здійсненні правосуддя	опрацьовується в комітеті

Основні тези вказаних законодавчих ініціатив

Законопроекти № 2709, № 2709-1, № 2710 та 2710-1 пропонують впровадження класичної (англосаксонської) моделі функціонування суду присяжних: суд присяжних – це «суд факта», а не «суд права», тобто він визначає лише питання винуватості або невинуватості підсудного; рішення питань права (кваліфікація діяння, призначення покарання) приймається безпосередньо професійним суддею.

Формування списку присяжних має здійснюватися територіальними управліннями Державної судової адміністрації України на підставі інформації, що міститься в Державному реєстрі виборців. Із закону виключаються повноваження місцевих Рад стосовно формування списку присяжних, а до списку присяжних забороняється включати представників органу, що здійснює дисциплінарне провадження відповідно до Закону України «Про прокуратуру».

Із Кримінального процесуального кодексу виключається норма про розгляд колегією суддів справ про злочини, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років. Передбачається право обвинуваченого відмовитися від суду присяжних. Присяжні оголошують вердикт на підставі опитувального листа щодо винуватості чи невинуватості обвинуваченого. Вироки суду присяжних можуть бути оскаржені лише в частині призначення покарання, звільнення від покарання та від його відбування, розв'язання цивільного позову та вирішення питань про судові витрати.

Законопроектом № 3843 надано визначення суду присяжних, його юрисдикції та складу, а також запропоновано порядок формування Лави присяжних та вимоги до присяжного, встановлено його права і обов'язки, підстави й порядок увільнення присяжного від виконання обов'язків, механізм усунення присяжного та заміни вибулого основного присяжного запасним.

Законопроект № 3845 спрямований на приведення у відповідність законодавства у випадку ухвалення закону «Про суд присяжних» і передбачає внесення змін до:

- 1) *Кримінального процесуального кодексу України* – зокрема, у частині розширення сфери застосування суду присяжних (не лише при розгляді проваджень про злочини, за які передбачене довічне позбавлення волі, але й щодо злочинів, за які передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк десять і більше років), крім певних категорій злочинів (проти основ національної безпеки, корупційних та військових злочинів, злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку);
- 2) *Кримінального кодексу України* – у частині запровадження відповідальності за розголошення відомостей із нарадчої кімнати або порушення присяги присяжним;
- 3) *Кодексу України про адміністративні правопорушення* – щодо вдосконалення адміністративної відповідальності у зв'язку із впровадженням повноцінного суду присяжних.

Міжнародно-правовий досвід функціонування суду присяжних

Кількісний склад учасників розгляду кримінальних проваджень у суді першої інстанції
(присяжних, народних засідателів, засідателів/громадян)

№ з/п	Країна	Кількість представників народу
1	Україна	3 присяжних
2	Сполучені Штати Америки	6–12 присяжних (мале журі); 16–23 присяжних (велике журі)
3	Канада	12 присяжних
4	Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії	12–14 присяжних
5	Франція	6 присяжних (у загальному суді); 6 присяжних (у суді у справах неповнолітніх)
6	Бельгія	12 присяжних
7	Австрія	8 присяжних

№ з/п	Країна	Кількість представників народу
8	Данія	6 присяжних
9	Ірландія	12 присяжних
10	Мальта	9 присяжних
11	Португалія	4 присяжних
12	Іспанія	9 присяжних
13	Китай	1 або 2 засідателі
14	Німеччина	2 народних засідателі
15	Польща	2 громадянина Польщі
16	Фінляндія	2 засідателі
17	Японія	6 засідателів

**Категорії цивільних справ, що розглядаються судом присяжних /
за участю народних засідателів**

№ з\п	Країна	Категорії справ
1	Україна	Справи щодо: 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; 2) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; 3) усиновлення; 4) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; 5) примусової госпіталізації до протитуберкульозного закладу.
2	Сполучені Штати Америки	Усі позовні провадження, що засновані на загальному праві, де оспорювана сума позову перевищує двадцять доларів.
3	Канада	У рідкісних випадках присяжними можуть розглядатися справи про відшкодування збитків, завданих тілесними ушкодженнями.
4	Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії	Трудові спори.
5	Франція	Господарські, трудові, соціальні спори та спори у справах дітей.
6	Бельгія	Справи, що стосуються соціального забезпечення (пенсії, питання безробіття тощо), трудових спорів і нещасних випадків на виробництві, а також господарських спорів.
7	Австрія	Трудові, соціальні, господарські спори.

**Категорії цивільних справ, що розглядаються судом присяжних /
за участю народних засідателів**

№ з\п	Країна	Категорії справ
8	Данія	Трудові спори.
9	Ірландія	Позови про наклеп і незаконне позбавлення волі.
10	Мальта	Відсутні.
11	Португалія	Справи з питань опіки над неповнолітніми, трудові спори, а також спори у сфері оренди.
12	Іспанія	Позовні провадження, де сума позову не перевищує дев'яноста доларів.
13	Китай	Складні цивільні справи.
14	Німеччина	Господарські, трудові, соціальні спори.
15	Польща	Трудові, сімейні спори.
16	Фінляндія	Трудові, господарські, сімейні спори та спори у сфері страхування.
17	Японія	Відсутні.

Сполучені Штати Америки

Суд присяжних у федеральному
суді першої інстанції

Мале журі
(6-12 присяжних)

Кримінальні справи: вирішує, чи доведено поза розумним сумнівом вчинення обвинуваченим інкримінованого йому злочину; виносить рішення про винуватість або невинуватість особи

Цивільні справи: вирішує чи позивач доведе за принципом переважання доказів завдання відповідачем шкоди щодо якої заявлено позов про компенсацію; присяжні приймають рішення на користь позивача або відповідача

Велике журі
(16-23 присяжних)

Кримінальні справи: оцінює докази, представлені прокурором, з метою визначення наявності достатніх підстав вважати, що особа вчинила злочин і має постати перед судом

Якщо присяжні не можуть винести одноголосного вироку, справа може бути повторно розглянута новим складом присяжних. Якщо другий склад присяжних не виносить вирок, суддя може анулювати судовий процес. На даному етапі прокурор приймає рішення щодо одного з наступних питань: 1) зняття обвинувачення; 2) укладення угоди про визнання вини; 3) розгляд справи втретє.

Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії

В Сполученому Королівстві присяжні приймають участь у деяких **слідчих діях коронерів, цивільних справах у Високому суді та серйозних кримінальних справах у Суді Корони**. Переважна більшість цивільних справ не розглядаються судом присяжних, а, як правило, вирішуються суддею одноосібно, шляхом встановлення фактів і застосування відповідної норми закону. До категорії справ, що розглядаються за участю представниками народу належать справи щодо **трудових спорів**.

Щодо кількісного складу суду присяжних, варто зауважити, що відповідно до кримінального процесуального правила 25.6(6) , до складу присяжних, яких обирає суд, входять не менше 12 присяжних, а у разі якщо суд очікує, що судовий розгляд триватиме більше 4 тижнів – 14 присяжних. Але походження «правила 12» ґрунтується на загальному праві і не має під собою жодного законодавчого підґрунтя.

Присяжні виносять вирок «винен» або «не винен». Суддя і присяжні виконують різні функції; присяжних зазвичай називають «суддями фактів», а суддю – «суддею закону».

Законом про присяжних 1974 року встановлено умови прийняття рішень судом присяжних більшістю голосів. Зокрема, рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало:

- десять присяжних – у справі, де приймає рішення не менше одинадцяти присяжних;
- дев'ять присяжних – у справі, де приймає рішення не менше десяти присяжних;
- семеро присяжних – у справі, що перебуває у провадженні суду графства, де приймає рішення вісім присяжних.

Франція

Японія

У Японії з 2009 року в деяких категоріях кримінальних справ використовується змішаний трибунал під назвою «Сайбанін». Трибунал складається з колегії професійних і непрофесійних суддів (засідателів), які виносять вердикт про винуватість і призначають покарання.

Метою створення цього трибуналу було сприяння розумінню громадськістю судової системи і, таким чином, підвищення довіри до неї. «Сайбанін» використовується на рівні районних судів у серйозних кримінальних справах: справах, що караються смертною карою, ув'язненням на невизначений термін або ув'язненням із каторжними роботами. Трибунал складається із шести випадково відібраних громадян (засідателів) та трьох професійних суддів. Цивільні справи в Японії розглядаються виключно професійними суддями.

Проблемні (дискусійні) питання функціонування суду присяжних в Україні

1) створення інклюзивного механізму відбору присяжних, що дозволить залучати до судочинства різні групи громадян, з урахуванням віку громадян, гендерної ідентичності, роду діяльності, місця проживання, матеріального становища тощо;

2) необхідність в уточненні статусу присяжного: право чи обов'язок; у випадку визначення статусу присяжного як обов'язку – забезпечення його належного виконання;

3) забезпечення гарантіями, мотивацією та стимулами громадян ставати присяжними (достатнє фінансове заохочення; захищеність присяжних від зовнішнього впливу тощо);

4) відповідальність за невиконання своїх обов'язків (наприклад, штрафи);

5) теоретична та практична підготовка присяжних за допомогою спеціальних навчальних програм.

Висновки і пропозиції

Україна готова до запровадження моделі присяжних, наближеної до «класичної», за якої присяжні самостійно вирішуватимуть питання факту. Присяжні повинні мати можливість самостійно досліджувати та оцінювати доказову базу, а також приймати рішення з питань факту (виносити вердикт).

Пропонується зберегти існуючу модель суду присяжних, за якої розгляд проваджень здійснюється головуючим суддею та колегією (лавою) присяжних, з урахуванням наступних змін:

1. збільшити кількість присяжних принаймні до 8 осіб;
2. наділити присяжних повноваженнями щодо вирішення виключно наступних питань:
 - чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа?
 - чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення?
 - чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення?
 - чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме?
 - чи повинен обвинувачений відбувати покарання?
 - які обов'язки слід покласти на особу в разі її звільнення від відбuvання покарання з випробуванням?
 - чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності?
 - чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя?

Висновки і пропозиції

3. вищезазначені питання присяжні мають вирішувати принаймні 3/4 голосів;
4. змінити підхід розгляду кримінальних проваджень за участі присяжних: зокрема, пропонується розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, санкція яких передбачає або довічне позбавлення волі, або *на строк понад десять років, здійснювати за обов'язкової участі присяжних*, і тільки у випадку наявності клопотання обвинуваченого – професійними суддями без участі присяжних;
5. передбачити відповідальність за неприбуття присяжного в судові засідання за викликом до суду без поважних причин або неповідомлення присяжним про неможливість його прибуття за викликом, у вигляді грошового стягнення від 0,5 до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

**Дякуємо за увагу!
Відкриті до запитань.**